

Ștefan STAREȚU*

**ORTODOXIA ȘI DINASTIA SFÂNTĂ
ÎN BALCANI ÎN SECOLELE XIV-XV**

***Orthodoxy and the holy dynasty in the Balkans
(14th – 15th centuries)***

Abstract: *Orthodoxy as a political community, has always sought to implement a social order based on its principles. The Christian idea of restoring the monarchy as it is theorized here appears for the first time when Constantine the Great became a Christian. He renounced state sacrifices and adopted not a Gnostic form, but a nicenian form as the religion of the imperial family. The phenomena was continued by Theodosius the Great who really turned the Roman Empire into a Christian empire. However, the republican character of the Roman Empire, later the Byzantine Empire, would not disappear. The Senate is reduced in importance, and even the republican institutions and the title of imperator romanorum remains. And so a conflict between the idea of a Christian state and the realities of the Roman Empire breaks out. The adoption of the sacral anointing will not resolve this conflict. There are various eulogies and comparisons with David hagiographers, including Eusebius, but a definition of the state through this approach has not been done.*

While in the Talmudic Judaism the Messianic idea disappears, the search for the Davidic succession giving rise to the Kabbalistic intellectual experience, in the area of Orthodox Serbia the concept of the sacred monarchy will be reconstructed. So Judaism no longer identifies with the temple, but with cabalistic Gnostic ideas. Judaism will not pray for the Messiah of the lineage of David until after the 16th century. Jewish prayer books have no previous mention of Solomon's temple or sacrifices (korbanot) or the messiah. Meanwhile, Serbian documents given through donation to the different monasteries will make reference to donations that David and Solomon made to the temple. As an archetype for the donations they will paint the churches with David and Solomon as ancestors.

These realities are coupled with the idea of a holy dynasty. The idea of a holy dynasty took full composition in iconography by overlapping the

* Ph.D. Candidate, University of Bucharest; istaretu@yahoo.com.

Date submitted: 22 September 2015

Revised version submitted: 12 October 2015

Accepted: 08 November 2015

Jesse tree to the tree of Decani with the sacred dynasty nemanide, time maximum manifestation in history of fulfillment of the promise of restoring the text of the Ascension of the Kingdom of Israel, which will culminate with the Kossovopolije Vidovdan ideology, choice of heavenly kingdom. The paper aims to highlight the role of the Serbian dynasty in the Balkans, including influences in the Romanian space.

Keywords: *orthodoxy, Roman Empire, monarchy, Orthodox Serbia, Holy Dynasty, Kossovopolije.*

* * *

Introducere

Ortodoxia fiind comunitate politică a căutat întotdeauna să implementeze o ordine socială bazată pe principiile sale. Relevant în acest sens este următorul citat din Biblie:

Iar ei, adunându-se, Îl întrebau, zicând: Doamne, oare, în acest timp vei așeza Tu, la loc, împărăția lui Israel?

El a zis către ei: Nu este al vostru a ști anii sau vremile pe care Tatăl le-a pus în stăpânirea Sa,

Ci veți lua putere, venind Duhul Sfânt peste voi, și Îmi veți fi Mie martori în Ierusalim și în toată Iudeea și în Samaria și până la marginea pământului.

Și acestea zicând, pe când ei priveau, S-a înălțat și un nor L-a luat de la ochii lor¹.

Ideea refacerii monarhiei creștine așa cum apare teoretizată aici e pentru prima dată pusă în momentul în care Constantin cel Mare se creștinează profund, renunțând la sacrificii de stat și adoptând nu o formă gnostică, ci o formă niceniană ca religie a familiei imperiale, fenomen continuat de Teodosie cel Mare care cu adevărat va face din Imperiul Roman, imperiu creștin. Cu toate acestea, caracterul republican al Imperiului Bizantin de acum nu va dispărea. Senatul este redus în importanță² iar instituțiile republicane și chiar intitulăția, de *imperator romanorum*, în sensul de popor roman (de aceea e la plural), rămâne. Și astfel apare un conflict între ideea de stat creștin și realitățile imperiale romane. Adoptarea onctiunii nu va rezolva acest conflict³. Există comparații în diferite panegirice și hagiografii cu David, inclusiv la Eusebiu, dar definirea statului prin această abordare nu se făcuse. În timp ce în iudaismul talmudic ideea mesianică dispărea, căutarea succesiunii davidice dând loc

¹ Biblia 1968: 1227.

² Runciman 2012: 43.

³ Runciman 2012: 45.

experienței intelectuale cabalistice, în spațiul ortodox Serbia va reconstitui conceptul de monarhie sfântă. Acest text, referitor la sacrificiile din templu, și care provine din tratatul Talmudic Zevachim, ce este prezent în cărțile de rugăciuni iudaice din sec. XVI, și constituie apogeul constituirii ideologiei actuale a iudaismului, si anume לְמִוּעַד בְּאֵהָל מִשְׁמֵחַ לְךָ אֲרֵיֶד אֶשֶׁר, מוּעַד בְּאֵהָל⁴ nu se găsește în textele Cărților de rugăciune evreiești mai vechi de secolul al XVI-lea, cum nu se găsesc în citatele din Numeri și Deuteronom privitoare tot la sacrificii, de pildă acesta: מִשְׁמֵחַ לְךָ אֲרֵיֶד מִבְּרֵיתִי⁵ care e luat din Numeri 6. Deci iudaismul nu se mai identitifica cu templul, ci cu idei gnostice cabalistice⁶. Iudaismul nu va avea rugăciuni pentru venirea lui Mesia din neamul lui David decât începând din secolul al XVI-lea, cărțile de rugăciune iudaice anterioare neavând nici o mențiune referitoare la templul lui Solomon sau la sacrificii (korbanot) ori la Mesia. În acest timp, documentele sârbești de danie către diferite mănăstiri vor face referire la daniile pe care David și Solomon le făceau templului, ca arhetip pentru daniile pe care le fac ei bisericilor și vor picta pe David și Solomon ca antecesorii.

1. Ideea dinastiei sfinte

Aceste realități, prezentate mai sus, sunt dublate de ideea dinastiei sfinte. Ideea dinastiei sfinte a luat maxima alcătuire iconografică prin suprapunerea arborelui lui Iesei la Decani cu arborele dinastiei sfinte nemanide, moment de maximă revelare în istorie a împlinirii făgăduinței din textul de la Înălțare cu refacerea Împărăției lui Israel și care va culmina cu ideologia *Vidovdanului* de la Kossovopolije, a alegerii Împărăției Cerești⁷. În Arborele lui Iesei, Hristos apare ca rege, culminația regatului israelit, prin ridicarea sa la nivel de împărăție cerească, Nou Ierusalim, Sion, Împărăție Cerească, concepte reafirmate de Vidovdan după cum vom vedea. Din primul capitol al Faptelor Apostolilor, se vede că culminația efortului de mântuire mesianic al Logosului Întrupat, Hristos, este Regatul Sfânt, Împărăția lui Israel, căci această scenă se găsește chiar în apogeul misiunii evanghelice, la Înălțare.

Deci au adunat și au umplut douăsprezece coșuri de fărâmituri,

3. *care au rămas de la cei ce au mâncat din cele cinci pâini de orz.*

Iar oamenii văzând minunea pe care a făcut-o, ziceau: Acesta

4. *este într-adevăr Proorocul, Care va să vină în lume.*

Cunoscând deci Iisus că au să vină și să-L ia cu sila, ca să-L

5. *facă rege, S-a dus iarăși în munte, El singur⁸.*

⁴ Zevachim 2015.

⁵ Zalman 1803.

⁶ Varady 2010.

⁷ Velimirovici 1989: 73.

⁸ Biblia 1968: 1227.

De asemenea, se poate observa în textura evanghelică monarhia criptică. Căci ce altceva cuprinde versetul anterior decât proclamarea lui Hristos ca împărat de o elita politică, și refuzul ceremoniei.

Și au trimis la El pe ucenicii lor, împreună cu irodianii, zicând:
 . Învățătorule, știm că ești omul adevărului și întru adevăr înveți calea lui Dumnezeu și nu-Ți pasă de nimeni, pentru că nu cauți la fața oamenilor.

Spune-ne deci nouă: Ce Ți se pare? Se cuvine să dăm dajdie
 7. Cezarului sau nu?

Iar Iisus, cunoscând viclenia lor, le-a răspuns: Ce Mă ispitiți,
 8. fățarnicilor?

Arătați-Mi banul de dajdie. Iar ei I-au adus un dinar.
 9.

Iisus le-a zis: Al cui e chipul acesta și inscripția de pe el?
 0.

Răspuns-au ei: Ale Cezarului. Atunci a zis lor: Dați deci
 1. Cezarului cele ce sunt ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu.

Auzind aceasta, s-au minunat și, lăsându-L, s-au dus.
 2.

În ziua aceea, s-au apropiat de El saducheii, cei ce zic că nu este
 3. înviere, și L-au întrebat,

Zicând: Învățătorule, Moise a zis: Dacă cineva moare neavând
 4. copii, fratele lui să ia de soție pe cea văduvă și să ridice urmași fratelui său⁹

Aici Hristos are prerogativele regale. El judecă, în templu, în chestiuni de stat, având ca sfat pe tetrahii părților din jurul Ierusalimului și elita politică. Hristos vorbea în vistieria templului, loc rezervat regilor. Aceasta se poate susține cu citatul de mai jos:

Cap. 8

2. Iar dimineața iarăși a venit în **templu**, și tot poporul venea la El; și El, șezând, îi învăța.

20. Cuvintele acestea le-a grăit Iisus în vistierie, pe când învăța în **templu**; și nimeni nu L-a prins, că încă nu venise ceasul Lui¹⁰.

Toate aceste elemente vor face parte din ideologia monarhilor medievali sârbi. Iconografic, Serbia va introduce scena cortului mărturiei, reprezentare prophetic-istorică a monarhiei hristice și a împlinirii

⁹ Biblia 1968: 1123-1124.

¹⁰ Biblia 1968: 1208.

făgăduinței sale. Scena există și în România, la Curtea de Arges, Tismana, Sucevița, etc.

Fig. 1
Cortul Mărturiei, frescă în biserica Sf. Nicolae
de la Curtea de Argeș

Sursa: Manastir Visoki Decani 2011: 31.

Cele de mai sus se susțin și prin citatele de mai jos din Evanghelia după Marcu:

Marcu 11, 7-16

Și au adus mânzul la Iisus și și-au pus hainele pe el și Iisus a șezut pe el.

Și mulți își așterneau hainele pe cale, iar alții așterneau ramuri, pe care le tăiau de prin grădini.

Iar cei ce mergeau înainte și cei ce veneau pe urmă strigau, zicând: Osana! Bine este cuvântat Cel ce vine întru numele Domnului!

Binecuvântată este împărăția ce vine a părintelui nostru David!
0. Osana întru cei de sus!

Și a intrat Iisus în Ierusalim și în templu și, privind toate în jur și vremea fiind spre seară, a ieșit spre Betania cu cei doisprezece.

Și a doua zi, ieșind ei din Betania, El a flămânzit.

Și văzând de departe un smochin care avea frunze, a mers acolo, doar va găsi ceva în el; și, ajungând la smochin, n-a găsit nimic decât frunze. Căci nu era timpul smochinelor.

Și, vorbind, i-a zis: De acum înainte, rod din tine nimeni în veac să nu mănânce. Și ucenicii Lui ascultau.

- Și au venit în Ierusalim. Și, intrând în templu, a început să dea*
5. *afară pe cei ce vindeau și pe cei ce cumpărau în templu, iar mesele schimbătorilor de bani și scaunele vânzătorilor de porumbei le-a răsturnat.*
 6. *Și nu îngăduia să mai treacă nimeni cu vreun vas prin templu.*
 7. *Și-i învăța și le spunea: Nu este, oare, scris: "Casa Mea casă de rugăciune se va chema, pentru toate neamurile"? Voi însă ați făcut din ea peștera de tâlhari.*

Cortul Mărturiei este suprapus în iconografia noastră cu împărtășania, cu scena Liturghiei Cerești, și este prezent în altar. Este o echivalare totală a bisericii cu templul lui Solomon și a Korbanotului, sacrificiului de la Templu, cu sfânta liturghie, fapt prezent în teologia ortodoxă încă de la nașterea bisericii și justificat prin faptul că câțiva apostoli au fost mari preoți la Templu conform lui Ieronim și Epifanie de Salamina sau Eusebiu, însă absent din iconografie.

Iată dovezile extrase din Faptele Apostolilor:

Cap. 6

7. *Și cuvântul lui Dumnezeu creștea, și se înmulțea foarte numărul ucenicilor în Ierusalim, încă și mulțime de **preoți** se supuneau credinței¹¹.*

Cap. 15

2. *Și făcându-se pentru ei împotrivire și discuție nu puțină cu Pavel și Barnaba, au rânduit ca Pavel și Barnaba și alți câțiva dintre ei să se suie la apostolii și la **preoții** din Ierusalim pentru această întrebare.*

4. *Și sosind ei la Ierusalim, au fost primiți de Biserică(temple) și de apostoli și de **preoți** și au vestit câte a făcut Dumnezeu cu ei¹².*

Acestea concordă cu ceea ce se povestește în Evanghelia după Nicodim, datată în secolele I-II, considerată acum apocrifă, în care Ana, Caiafa și elita de la templu s-a căit de trădarea lui Hristos și a devenit creștină. Epifanie de Salamina este pictat la Decani, ca una din cele mai mari icoane de sfânt, ceea ce arată că ideologia sa referitoare la continuitatea perfectă dintre templul evreu și biserica ortodoxă era cunoscută.

¹¹ Biblia 1968: 1232.

¹² Biblia 1968: 1245.

Fig. 2

Epifanie de Salamina la Decani

Sursa: Manastir Visoki Decani 2011: 37.

Tot la Decani e pictată suprapunerea celor doi arbori. Astfel, Serbia ortodoxă a scos la iveală elemente latente din teologia statului creștin orthodox, elemente ce vin din evanghelie și din cel mai vechi stat orthodox, datorită unor elite care au fost atrase de elementele de împlinire mesianică și continuitate iudaică din creștinism și le-au afirmat și mărturisit ca ideologie de stat ortodoxă. Elemente de continuitate dintre creștinism și iudaismul regal se văd și în operele marilor autori din secolele I-II: Ignatie al Antiohiei¹³, Clement Romanul¹⁴, Ipolit¹⁵, Ilarion de Poytiers¹⁶. Identitatea creștină a Serbiei a fost contrapusă rădăcinilor cvasignostice ale iudaismului actual, datorate dezamăgirii unor grupuri de evrei deja semicreștinați referitoare la evoluția politică a creștinismului în vremea persecuțiilor. Ideile lor se văd în Serbia matură medievală, fiind preluate cum vom vedea și în Țările Române sub influența Brankovicilor. Ideea dinastiei sfinte a luat mare amploare în Serbia medievală. Este clar că ei înțelegeau prin dinastia sfântă dinastia lui David care va aduce făgăduința lăsată de Hristos la înălțare. Teologic acest lucru este orthodox. Confrunțați cu *Vidovdanul*, ei vor accentua această interpretare, vorbind de sacrificiul care va aduce definitiv împărăția cerească, printr-o paralelă simbolică a

¹³ Ignatie al Antiohiei 2015.

¹⁴ Clement Romanul 2015.

¹⁵ Ipolit Romanul 2015.

¹⁶ Ilarie de Poitiers 2015.

morții martirice cu înălțarea lui Hristos capabilă de a aduce efectiv noua Împărăție ca jertfă. Aceasta este ideologia din care Ștefan Lazarevici, Nicodim de la Tismana și Sigismund creează o mișcare politică prin Ordinul Dragonului de apropiere a ereticilor occidentali de creștinismul orthodox și reintegrarea lor în comunitatea creștină. Este o ideologie puternică, de fundament scripturistic. Iesei din arborele lui Iesei, de la Decani, având prophetic pe Hristos întrupat, Logosul Dumnezeu în mână, semn că el este mesia Davidic. Samuel profetește alegerea lui David pentru ca să se nască din acesta Mesia, Logosul întrupat Hristos, și Moise profetește nașterea sa din Fecioară ca Rug Aprins. Aceasta este ideologia care va naște pictura exterioară din Moldova, așa cum voi ilustra mai departe. Prestigiul Serbiei și importanța continuării acestei tradiții regale era mai importantă decât prioritatea succesiunii regale autohtone muntene, căci miza continentală a dinastiei sârbe ca dinastie sfântă panortodoxă legată de testamentul de la Vidovdan al alegerii împărăției cerești era imens, ceea ce se va vedea în modul și împrejurările în care ajunge domn Neagoe Basarab, sprijinit de Maxim Brancovic.

Fig. 3
Arborele Nemanid, Decani
Sursa: Manastir Visoki Decani 2011: 27.

Fig. 4

Arborele lui Iesei la Decani

Sursa: Manastir Visoki Decani 2011: 39.

După căderea Ungariei, o eventuală căsătorie în Ungaria nu mai putea fi gândită, deși limba diplomatică a Transilvaniei lui Ivan Zapolya, mult extinsă cu zone din nord-estul Ungariei ca Ung, Bereg, Ugocsa și Maramureșul care din motive religioase au respins alianța cu Austro-Ungaria catolică, astfel că Maxim a gândit căsătoria nepoatei sale, Milița Brancovic, cu Neogoe Basarab cu scopul de a îl pune pe acesta domn, ceea ce s-a și întâmplat, și ceea ce ar fi dus la nașterea de moștenitori cu drept asupra tronului Serbiei fapt ce se vede din numele Ioan al unui fiu. Într-adevăr, acum se conservau în Muntenia drepturi regale la nivel bizantin, iar Teodosie sau Ioan la nume înseamna aceasta. Elena, sora Miliței, mai târziu soția lui Petru Rareș, a fost căsătorită cu un frate al lui Staico din Bucov¹⁷, ce era la rândul ei căsătorită cu Caplea Basarab, fosta soție a pretendentului mușatin Bogdan din Popești¹⁸. Atmosfera de la curtea domnească a lui Neogoe era dată de încercarea de revigorare a testamentului medieval al sfintei dinastii sârbe, pictura, arhitectura, hagiografia, venerarea sfinților Brankovici și daniile în Serbia sau Srem sau la Hilandar întărind cele spuse mai sus. Prezența în varianta slavonă a Învățăturilor lui Neogoe a cuvântului *Vidovdan*¹⁹, integrare totală a moștenitorilor munteni ai Miliței în mistica regală sârbească discutată mai sus a sfintei dinastii martirice alegătoare a Împărăției cerești așa cum se vede și din pisania de la Curtea

¹⁷ Sturdza 2011: 512.

¹⁸ Sturdza 2011: 512.

¹⁹ Zamfirescu 2009: 67.

de Argeș, ne arată importanța și speranțele acestor mari conducători în recuperarea vreodata a testamentului medieval sârb.

2. Aspecte în realitatea Țărilor Române

Icoana Sfinților Simion și Sava prezentați ca strămoși ai Miliței care e pictată la poalele lor alături de cele două fete Stana și Ruxandra, după moartea lui Neagoe, ca și icoana pieta în care Milița își ține băiatul mort Teodosie în paralel cu Fecioara Maria care îl ține pe Hristos în brațe ne arată strălucirea ideii succesiunii din dinastia sfântă Hristificată prin sacrificiul de la Kossopolije cu valoare de crucificare. Căsătoria sub regenta Miliței în Muntenia sub voievodul cruciat Radu de la Afumați reprezentat pe piatra sa de mormânt sub crucea constantiniană de la Pons Milvius, imagine de restaurare bizantină imperială urmată de pomelnicul unor bătălii purtate sub semnul crucii și mantia ortodoxiei și asimilate toate cu biruința lui Constantin, a Elenei Brankovic în Moldova a fost esențială în a transfera drepturile regale sârbe direct asupra lui Petru Rareș, voievod cu pretenții imperiale (țar în pisania de la Probota²⁰), într-o Moldovă în care se păstrau odoare din imperiul medieval sârbesc, ca anthemisul lui Ugliesă de la Putna²¹, relicvă de transmisie totală imperială integrabilă în ceea ce bine s-a numit succesiunea sârbă. Elena Brankovic a reușit să ctitorească numeroase biserici în care în pisanie se trece mai întâi ea, și apoi tatăl său, fiica despotului și apoi Petru Rareș, subliniind subordonarea întregului edificiu statal moldovean ideii recuperării și recuceririi Serbiei, chiar pe piatra sa de mormânt și pe tabloul votiv de la Probota aparându-i această titulatură de fiica despotului, în context clar ideologic, și nu genealogic, arătând faptul ca această intitulare de fiica despotului avea valoare monarhică și însemna regina titulară a Serbiei îndemnând la transformarea acestui titlu în realitate, ceea ce sacramental era. Aceste biserici sunt cele de la Botoșani²². Ea în aceste pisani este fiica Despotului, și acest titlu arătat în documente de stat în care apare imediat lângă titlul efectiv al lui Petru Rareș de domn moldovean și țar sau împărat (sârb poate?) se aseamănă cu menționarea în toate pisaniile a lui Ștefan cel Mare și a Mariei Voichița, a calității sale de fiică a lui Radu Voievod, ceea ce ne arată pretențiile lui Ștefan asupra Munteniei, confirmate de această dată de numele de Bogdan și Vlad date băiatului lor, Bogdan al III-lea. Aici prin mama Mariei Voichița erau și legături sârbe, care poate au avut un rol și în aducerea picturii exterioare de genul celei de la Moraca în Moldova²³, mai întâi la Putna și apoi în altă parte. Arborele lui Iesei în acest context în bisericile lui Rareș și ale Elenei ne arată afirmarea la nivel universal al acestor pretenții, întărite și de fresca salvării Constantinopolului de asediu,

²⁰ Dina 2009: 4.

²¹ Sfânta Mănăstire Putna 2010: 269.

²² Gorovei 1926: 32-34.

²³ Starețu 2011: 12.

frescă în care putem vedea salvarea Serbiei prin căderea întregului sultanat prin intercesiunea Mariei, protectoare cum se știe și a Valahiei dar și imagine a legitimității totale și îndumnezeite a monarhiei davidice sacralizate prin alegerea în răstiginirea învierii și apocalipsul celei de a doua veniri a lui Hristos, arhetipul alegerii de tip eshatologic de la *Vidovdan*. Tot acest ansamblu în context liturgic. Această succesiune e preluată de fiicele Miliței și ale Elenei, cele doua Ruxandre, care ies din umbra mamelor lor, și care prin cei doi soți ai lor, Radu de la Afumați și Alexandru Lăpușneanu, care iau domniile în anii 1525 (a patra oară) și 1552²⁴ și care își ridică soții lor, la rangul de domnitori moștenitori ai gloriei monarhiei sârbești. Doamna Chiajna, fiica lui Petru Rareș din prima lui căsătorie, soția drăculescului Mircea Ciobanu este de asemenea o persoană importantă, o fiica a ei fiind căsătorită cu un logofăt de Pitești, care are urmași în nobilimea ungară în familiile Kendeffy, Kun de Ojdula și care își are sângele până în casa regală britanică de azi. Vorbim de transmiterea pe linie feminină a liniei regale sârbe, care a ajuns până la pretențiile lui Despot Vodă, care se numea Despot, și la numirea în surse externe a Domnilor Moldoveni ca Despoți²⁵. Toate acestea sunt elemente ale succesiunii drepturilor Regatului Sârb în Muntenia dar și în Moldova, ce vor avea consecințe și în secolele următoare, iar aceasta s-a făcut prin Despotatul Sârb de Srem.

Fig. 5
Arborele lui Iesei la Moldovița
Sursa: Manastir Visoki Decani 2011: 54.

²⁴ Rezachevici 2001: 615.

²⁵ Gorovei 2013: 273-302.

3. *Dinastia sfântă în frescă*

Conștientizarea dimensiunii euharistice a dinastiei este vizibilă inclusiv în fresca cu Ștefan Decanski de la Ieud din Maramureș, în care Ștefan Decanski apare lângă Hristos reprezentat ca trup Euharistic pe masa altarului. O forma a acestei înțelegeri o putem găsi și la Arbure, în care lângă arborele lui Iesei, apare tot la altar reprezentarea simbolică a mesei altarului și a aceluiași Hristos în forma unui sfânt cunoscut prezent pe absida de est a altarului. Aici trebuie precizat că deși pictorii păstrau înțelesul ortodox al frescei, originea modelului este influențată de credințe gnostice temperate ce își au originea în interpretări profund eretice ale misterului sacramental euharistic influențat la gnostici și bogumili și manihești, de misterele păgâne ale zeului Set, identificat cu fiul lui Adam din Biblie, fapt relevat de prezența în alte părți ale aceluiași sfânt însă cu cap reprezentând așa-numitul animal al lui Set, canin-demonic-a se vedea cazurile din Oltenia din secolului al XVIII-lea (umanitatea lui Set e afirmată de prezența sa în liste de faraoni alături de alți așa-ziși zei egipteni). Fresce similare se găsesc la Strei, într-un mediu legat de familia lui Iancu de Hunedoara și de familia nobiliară Zeyk²⁶, și la Dârlos, probabil pictate aici în vremea când domeniul a fost sub autoritatea Moldovei, poate chiar prin prezența unor meșteri de la Arbure, legați de familia lui Luca Arbure (elemente gnostice ce se trag din cultul lui Set și al șarpelui influențate de erezia gnostică apar și în reprezentările cultului Sf. Gheorghe și al banchetului asociat, dar afirmând acestea avem convingerea că Luca Arbure știa sursele eretice ale acestor reprezentări și le acceptă ca ortodoxe pure). În orice caz, ideea sanctificării dinastiei legată de Euharistie apare și în Serbia, unde frescele cu arborele lui Iesei și arborele dinastiei nemanide sunt reprezentate în pronaos, în încăperea unde se face slujba Litiei, care este o slujbă de simbolism Euharistic, derivate din interdicția oficerii Euharistiei de doua ori pe zi pe baza unicității actului creator în cele șapte zile ale Genezei care preînchipuie Euharistia, în Geneză, conform recomandărilor marelui apărător al ortodoxiei, Sfântul Ignatie al Antiohiei. În orice caz, ideea sanctificării neamului inspirată de teologia euharistic-penitențială a lui Maxim Brankovic se vede în reprezentarea Trupului lui Hristos tăiat Euharistic (în fresca de la Probota, mănăstire patronată direct de Elena, în care ea, în inscripția de la tabloul votiv și de pe piatra sa de mormânt, face referire la ascendența sa din Despotul Sârb, iar Petru Rareș se numește împărat (tsar) în pisanie²⁷, successor al lui Ștefan cel Bătrân (cel Mare). Aceași mănăstire în care chipul lui Iliș este schimbat, așa cum și-a schimbat el pornirea firească în lucruri nefirești.

²⁶ Magyari & Tünde 2010: 25.

²⁷ Nastase 1972: 73.

Concluzii

Gândirea lui Maxim Brankovic este impresionantă prin persistența sa, căci poate fi identificată și în întreaga concepție dinastică moldovenească. Scena pocăinței lui David de la Hârlău, lângă care Petru Rareș a ales să își facă curtea (foarte probabil chiar el a dispus pictarea) ne arată că marele voievod și soția sa înțelegeau să își pună întreaga domnie sub semnul pocăinței. Și gestul de a accepta ca Soliman Magnificul să treacă cu calul peste voievod, înțeles ca drept pentru că el trădase ortodoxia pentru ispita sodomitică catolică ce exista în Polonia, trebuie perceput ca arătând firea total înclinată către sfințenie a lui Rareș. Îngroparea lui Petru Vartic, un boier îndrăgostit platonice de Elena Rareș la Probota²⁸, îngropare care exclude posibilitatea altor interpretări, ne arată înțelegerea ispitei prin care boierul a trecut, și asumarea nobleței sufletului său (urmași ai lui Vartic există și azi în răzeșia moldovenească). Ieremia Movilă nu părăsește liturghia deși o armată turcească se apropia de biserică, pentru că el știa că Trupul lui Hristos îi putea da forță. Influențe ale acestei gândiri penitențial-euharistice există și asupra Rusiei moscovite, căci penitențele radicale ale lui Ivan cel Groaznic, mai corect tradus *cel Teribil*, mergând până la îndemnul său făcut către boieri după ce fusese excomunicat pentru desfrânare, sodomie, și crimă împotriva sfinților lui Dumnezeu, de a nu îl lăsa să intre în biserică, ci de a îl lăsa să stea pe tronul său în afara bisericii, într-un baldachin, și de a auzi prin zidurile bisericii cântările și de a îl lăsa să se bucure că boierii se împărtașesc și cântă Domnului și își împlinesc noblețea în hristificare, hristificarea pe care el nu vroia să o întineze știind că dacă el ar intra în biserică ar încălca canoanele, ne arată aceeași gândire ce poate i s-a transmis prin textul lui Rareș scris de Peresvetov, în care se vede gândirea patroanei Moldovei, Elena Rareș, și a unchiului ei, marele patriarch al Ungariei Corvine, Maxim Brankovic. Matia Corvin a beneficiat astfel de o personalitate puternică, pe care o putem astfel cunoaște prin roadele pe care le-a avut în urmașii neamului său. Trebuie înțeles că această gândire se vede și la urmașii revendicați ai Brankovicilor, la Brâncoveni și la doamna Maria Brâncoveanu, care păstrează aceeași gândire în scrierile sale. Neagoe Basarab vine la conducerea Munteniei după o perioadă tulbură, manifestată de decăderea morală a marii boierimi și a domnului Radu cel Mare, și de tendințe războinice de emancipare de sub dominația dinastica moldovenească așa cum fusese ea așezată de Ștefan cel Mare. Neagoe Basarab îl cunoaște direct pe Maxim Brankovic, îl invită în țară, îi aduce moaștele strămoșilor săi la Argeș, punând în contact direct marea boierime muntenească cu cultul Sfinților Regi Sârbi așa cum se manifestase el și la curtea de la Buda, prin aceleași sfinte moaște, se înrudește cu acest neam prin soția sa, și reconstruiește din nou toate mănăstirile din Sremul Serbiei, fostul Despotat. În programul iconografic de la Curtea de Argeș, Neagoe afirmă monarhia munteană ca o monarhie sârbească, punându-o sub

²⁸ Szekely 2002: 304.

patronajul Sfântului Ștefan, patron al căinței dar și al Serbiei, și a Sfinților dinastici sârbi, Simion, Sava și familia Sfântului Țar Lazăr. Neagoe Basarab rezolvă problemele politice din țară, și împreună cu mari boieri precum logofatul Horvat, strămoș al familiilor Ciohodaru, Sărățeanu și Brâncoveanu, a căror triadă va ajunge la conducerea Munteniei prin domnia lui Constantin Brâncoveanu, încearcă alianța cu Moldova, căsătorindu-și fiica, Stana (Maica Sofronia) cu Ștefan cel Tânăr, nepotul lui Ștefan Voievod. Se subestimează adesea influența lui Maxim Brankovic asupra lui Neagoe Basarab și a soției sale, dar trebuie înțeles că probabil Învățăturile lui Neagoe Basarab sunt scrise sub îndrumarea lui Maxim. Petru Rareș a cunoscut Învățăturile lui Neagoe Basarab, iar soția sa este responsabilă pentru existența unei copii în Rusia, citită direct de Ivan cel Groaznic, care probabil a însoțit ca dar și completare amănunțită interviul lui Peresvetov, ca referință. Deci și Rareș a vrut să aplice în viața sa modelul lui Maxim, model în fața căruia întotdeauna s-a simțit recunoscător și umil, ca în fața unui veritabil stăpân al său. Petru Rareș a reușit să împlinească testamentul nobiliar al Despotatului de Srem prin cea mai durabilă realizare a acestui testament: menținerea Moldovei ca stat. Dacă nu era teologia politică a lui Petru Rareș și a boierimii sale, de exemplu a lui Trifan Ciolpan, boier ce încă are urmași în Bucovina de Nord, vorbitori de limbă ruso-ucrainiană, Moldova ar fi avut soarta Ungariei de după Mohacs. Dar toate aceste elemente menționate mai sus demonstrează puterea și echilibrul dat de testamentul politic a suferinței neamului lui Maxim. Ortodoxia rusă s-a format dintru început cu influențe venind din spațiul Ungariei și al Serbiei actuale. Dar aceste influențe ungare asupra Rusiei vor atinge apogeul lor în vremea lui Sigismund de Luxemburg și Matia Corvin. Odată cu avansul otomanilor în Balcani și Ungaria, cărturarii sârbi s-au orientat spre Moscova, ca spre singurul stat orthodox suveran. Într-adevar, cele mai importante misiuni diplomatice ale Ungariei în Rusia au fost vizita doamnei Anghelina Brankovic și căsătoria fetei lui Ștefan Jakšic cu viitorul bunic al lui Ivan cel Groaznic. Ortodoxia Rusă a fost influențată însă de nobilimea ungară încă de la puternica influență la curtea Sfântului Vladimir a Sf. Moise Ungurul, un mare boier de origine maghiară, și ortodox, care în lupta cu Siatoslav ia partea ortodoxiei și va muri împreună cu Sfinții Boris și Gleb, fii țarului. Probabil însă ca dacă ideia aceasta de continuitate dinastica e reală, se explică și de ce Petru Rareș reprezintă Constantinopolul și ca urmare a succesiunii sale directe bizantine prin Rurichizi, în acea vreme între Rurichizi înregistrându-se un reveriment al ideii și identității nobleței lor bizantine. Este o ambiție ce duce la căsătoria Glinska-Jakšic, o mezalianță pentru cei din urmă, înrudiți prin Maxim cu Banfiestii la rândul lor rude cu mușatinii și cu corvinii, și cu dinastia de Aragon, dar care va duce la prezența acestui sânge în Ivan cel Groaznic, și va determina pictarea regilor sfinți sârbi la Kremlin, ca un arbore al lui Iesei ce întărea tradiția dinastică a sfințeniei rurikide, ce trecea prin Vladimir, Monomah, și Donskoy. Ștefan cel Mare este un dinast ambițios, ce curăță Moldova de

evreii filotomani și de armenii ce se întorc la erezia monofizită după conversiunea lui Alexandru cel Bun²⁹. Elimină catolicismul, izgonind ordinul Franciscan ce asigura pastorația comunităților de țărani secui de pe domeniile rudelor mamei sale din zona Troțușului, și atacă feroce mănăstirile catolice din Halici, centre de prozelitism agresiv față de societatea tot mai slabă și dezorganizată rusă din zonă, întărită tot de urmașii voievozilor drăgoșești din zonă ce vor constitui Herbul Sas, infrastructura nobiliară a viitoarei Ruthenii atât de chinuite și desfigurate ca identitate până în prezent. Boierimea a respirat aceste schimbări. Logofătul Tăutu merge în Polonia având în spate politica filorusă a domnului moldovean³⁰, iar la Războieni această aristocrație își asumă martiriul pentru a atinge modelul de la Kossovopolije. Ștefan sacralizează, urmând lui Lazarevici, locul bătăliei, care dacă nu e notabilă strategic, e notabilă pentru moartea mării aristocrației, deși multe nume din pomelnic nu au posteritate cunoscută în boierimea și răzeșimea noastră, ceea ce e trist, căci e clar că toți răzeșii cu ascendență boierească se trag prin înrudiri din cei căzuți la Războieni, ceea ce arată un extaz cruciat real, stimulat probabil și de circulația baladei de la Kosovo și de cultul sfinților țari sârbi, inclusiv al lui Lazăr, care e confirmat de daniile de la Hilandar. Ulterior pictura exterioară din Moldova rămâne cel mai important testament al perioadei Elenei Brankovic și lui Petru Rareș.

BIBLIOGRAFIE

- Bedros, V. (2011). *Patrimoniul artistic armenesc în România*. București: Noi Media Print.
- Biblia (1968). București: Institutul biblic și de misiune orthodoxă al Bisericii Ortodoxe Române.
- Clement Romanul (2015). Information on http://ro.orthodoxwiki.org/Clement_Romanul.
- Dina, C. (2009). *Mănăstirea Probota*. Tipo Dec '95 S.R.L.
- Ignatie al Antiohiei (2015). Information on https://ro.wikipedia.org/wiki/Ignatie_al_Antiohiei.
- Gorovei, A. (1926). *Monografia orașului Botoșani*. Botoșani: Institutului de Arte Grafice M. Saidman.
- Gorovei, S. Ș. & Szekely, M. M. (2005). *Princeps omni laude major- O istorie a lui Ștefan cel Mare*.
- Sfânta Mănăstire Putna, Editura Mușatinii.
- Gorovei, S. Ș. (2013). *Doamna Elisabeta Movilă. Contribuții pentru o biografie nescrisă, în Movileștii: istorie și spiritualitate românească*, vol.II-Ieremia Movilă: domnul, familia, epoca. Sfânta Mănăstire Sucevița, Suceava: Editura Mușatinii.

²⁹ Bedros 2011: 90.

³⁰ Gorovei & Szekely 2005: 333.

- Ilarie de Poitiers (2015). Information on <http://www.doxologia.ro/sfantul-ilarie-de-poitiers>.
- Ipolit Romanul (2015). Information on http://ro.orthodoxwiki.org/Ipolit_Romanul.
- Manastir Visoki Decani (2011). Beograd, Cetinie.
- Magyari, H. & Szántó, T. (2010). *A Hunyadi Református Egyházmegye templomai*. Székelyudvarhely.
- Nagy, I. (1868). *Magyarország családai* (Vol. III). Budapest.
- Nastase, D. (1972). *Ideea imperială în Țările Române*. Fundația Iosif Constantin Dragan.
- Rezachevici, C. (2001). *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova, vol. I, Sec. XIV-XVI*. București: Enciclopedică.
- Runciman, S. (2012). *Teocrația bizantină*. București: Nemira.
- Sfânta Mănăstire Putna (2010). Mănăstirea Putna, ED: Mitropolit Iacov Putneanul.
- Starețu, Ș. (2011). *Prezența cultului Sfântului Nicolae în arta Țărilor Române în sec. XIII-XV* (lucrarea de licență în istorie). București: Editura Online Semănătorul,
- Sturdza, M. D.(2011). *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească*(vol.II). București, ED: Simetria.
- Szekely, M. M. (2002). *Sfetnicii lui Petru Rareș*. Iași: Universității Alexandru Ioan Cuza.
- Velimirovic, N. (1989). *The life of St. Sava*. MA: St. Vladimir's Seminary.
- Zamfirescu, D. (2009). *Invățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*. Curtea de Argeș: Eparhiei Argeșului și Muscelului.
- Zevachim, M. (2015). *The Babilonian Talmud*. Information on pe SacredTexts.or.
- Varady, A. (2010). Information on <http://opensiddur.org/wp-content/uploads/2010/05/Aharon-Varady-Nus%E1%B8%A5aot-Tree-3.5.4.pdf>.
- Zalman, S. Rabbi (1803). *Siddur*. Information on OppenSiddur.org.